

МЕНИНГ ДАРГОХИМГА ИЛТИЖО КИЛИБ ПАНОХ ИСТАБ КЕЛГАН ТУРКУ ТОЖИК, АРАБУ АЖАМ ТОИФАЛАРИДАН БЎЛГАНЛАР БОРАСИДАГИ ТУЗУК

Биринчи навбатда, мазкур тоифа ва табакалардан бўлгак саййидлар ва уламони иззат-хурмат килишни, хар кандай истаклари бўлса дархол мухайё этиб, мукаррар равишда уларнинг ахволидаи хабардор бўлиб туришни буюрдим. Агар сипохийлар тоифасидан бўлсалар, хизмат ўринларини белгилаб, хол-ахволларига яраша эҳтиёжлари таъминлансин. Агар касбу хунар за маърифат ахлларидаи бўлса, бундайларга салтанат корхоналаридан юмуш берилсин. Булардан бошка, билагида кучи бор факир-мискинлар эса ўз ахволи ва касбу корига караб иш тутсинлар. Яка шундай амр килдим, сармояси кўлидан кетиб колган савдогарга ўз сармоясини кайтадан тиклаб олиши учун хазинадан етарли микдорда олтин берилсин. Дехконлар ва раиятдан кайси бирининг дехкончилик килишга курби етмай колган бўлса, унга экин-тикин учун зарур уруг ва асбоб тайёрлаб берилсин. Агар фукародан бирининг уй-иморати бузилиб, тузатишга курби етмаса, керакли ускуналарини етказиб бериб, унга ёрдам берилсин. Хар тоифа ва хар синфдан кимки ўз ихтиёри билан сипохгарчилик хизматига киришни истаса, уни аскарый [хизматга] олсинлар. Асил ва шижоатли сипохийзода кайси тоифадан бўлмасин, унга ўрин бериб, килган хизматига ва ишига яраша тарбият килсинлар. Яна амр килдимки, узок-якиндан бирон киши келиб, менинг мажлисимга кирар экан, кайси тоифадан бўлса хам, давлатим дастурхони неъматидан уни курук кайтармасинлар.

Кимники хузуримга киритган бўлсалар ва кўзим унга тушган бўлса, холига яраша хурматлаб, совга-саломлар билан кузатсинлар.

Хар кандай одам менинг адолат девонимдан панох топган экан, гунохи бўлса хам, уни кечирсинлар. Иккинчи, учинчи марта яна гунох килгудек бўлса, у холда гунохига яраша

жазоласинлар.

САЛТАНАТНИ ЎЗ ЭРКИМДА САКЛАШ УЧУН АМАЛ КИЛГАН ТУЗУГИМ

Ушбу ўн икки нарсани ўзимга шиор килиб олганлигим учун тўла мустакиллик билан салтанат тахтига ўтирдим. Ўз тажрибамдан синаб билдимки, агар қай бир подшоҳ шу ўн икки нарсага эга бўлмас экан, салтанатдан бебаҳра қолур.

Биринчидан, ўз сўзига эга бўлсин, ишини ўзи билиб қилсин, яъни раият подшосининг айтган сўзини, қилган ишини ўзи айтади, ўзи қилади, ҳеч қим бунга аралашолмайди, деб билсин. Шундай бўлгач, подшоҳ салтанат мартабасига шерик бўлгудек қилиб бировнинг гапига ва ишига эргашмасин. Гарчи яхши сўзни ҳаммадан эшитиш зарур бўлса ҳам, лекин сўзда, ишда бошқалар салтанат ишларида подшоҳга шерик, ёхуд устун бўлмасликлари шарт.

Иккинчидан, султон ҳар нарсада адолатпеша бўлсин, қошида инсофли, адолатли вазирлар сақласин, токи подшоҳ зулм қилгудек бўлса, одил вазир унинг қорасини топсин. Агарда вазир золим бўлса, қўп вақт ўтмай салтанат уйи қулайди. Чунончи, амир Хусайннинг золим бир вазири бор эди. У сипоҳу раиятга ҳақ-ноҳақ жарималар солар эди. Орадан қўп вақт ўтмай ўша ноинсоф вазирнинг шумлигидан амир Хусайннинг салтанат уйи ҳароб бўлди.

Учинчидан, бутун мамлакатда буйруқ-фармон бериш ишлари подшонинг ўз ихтиёрида бўлиши лозим. Подшоҳ ҳар ишда ўзи ҳукм чиқарсин, токи ҳеч қим унинг ҳукмига аралшиб, ўзгартира олмасин.

Тўртинчидан, подшоҳ ўз қарорида қатъий бўлсин, яъни ҳар қандай ишни қилишга қасд қилар экан, то битирмағунича ундан қўл тортмасин.

Бешинчидан, подшоҳ ҳукми жорий этилиши дарқор, яъни қандай ҳукм чиқаришидан қатъий назар, амалга ошириши қерак. Бирон қимса гарчи ҳукми зарарли деб билган бўлса ҳам, унга монелик қилолмасин. Чунончи, эшитганманки, султон Маҳмуд Газнавий

Газна шахри майдониға катта тошни келтириб ташлашни буюрган экан. Ундан ўткинчи-кеткинчиларнинг от-уловлари хуркиб ўта олмай қолибди. Шунда одамлар тош йўл бўйидан олиб ташланса, деб султон ҳузурига канчалик арз-шикоят қилиб боришмасин, султон «чиқарган ҳукмидан қайтмайман, унга ҳилоф бирон иш ҳам қилмайман», деган экан.

Олтинчидан, подшолик ишларини тамоман бошқага топшириб, эркин унга бериб қўймасинким, дунё хиёнатчи хотин сингари, унинг хуштори қўпдир. Агар шундай қилар экан, ўзганинг нафси тез орада подшоҳ бўлишни тилаб, салтанат тахтини ўзи эгаллашга қиришади. Чунончи, султон Махмудга ҳоинлик қилган вазирлар уни салтанат тахтидан тушириб, тахтга ўзлари эга бўлдилар. Шундай бўлгач, салтанат ишларини ишончли ва мўътабар бир неча кишига бўлиб бериш лозим. Шунда ҳар бири ўз ишига боғланиб, салтанат тахтига қўз олайтира олмайди.

Еттинчидан, салтанат ишларида ҳар кимнинг сўзини эшитсин, ҳар кимдан фикр олсин. Қайси бири фойдалироқ бўлса, уни қўнгил хазинасида сақлаб, вақтида ишлатсин.

Саккизинчидан, салтанат ишларида, сипоҳу раиятга боғлиқ масалаларда бошқаларнинг сўз ва феъллига қараб амал қилмасин. Вазирлар, амирлар бирон кимса ҳақида яхши-ёмон сўз қилар эканлар, эшитсин. Лекин уни амалга оширишда бутун ҳақиқат аён бўлмагунича шошмай, мулоҳаза билан иш тутсин.

Тўккизинчиси, подшоҳ ҳайбати сипоҳу раият қўнғлида шундай ўрнашган бўлиши керакки, унинг амр-фармониға ҳеч ким қаршилиқ қилишга журъат этолмасин; итоат ва тобеълик қилиб, исён қўтармасин.

Ўнинчиси, [подшо] нима қилса, ўз эркича қилсин, нима деса ўз сўзида қатъий турсин, чунки подшоҳларнинг ҳукм ҳурматида бошқа баҳрамандликлари йўқдир. Ҳазина, лашкар, раият, салтанат — буларнинг бариси унинг ҳукми биландир.

Ўн биринчиси, салтанат ишларида, ҳукм юргизишда подшоҳ ўзини ягона билиб, ҳеч кимни ўзига салтанат шериги қилмасин.

Ўн иккинчиси, [подшоҳ] мажлис ахлидан огоҳ ва хушёр бўлсинким, улар кўпинча айб ахтариб, уни ташкарига ташийдилар. Подшоҳнинг сўзидан, ишидан вазирларга, амирларга хабар бериб турадилар. Масалан, шунга ўхшаш бир воқеа менинг ўзим билан рўй берганди. Ўзимнинг хос мажлисимдаги бир канча суҳбатдошларим вазирлар ва амирларимнинг жосуслари экан.

СИПОХ САКЛАБ ТУРИШ ТУЗУГИ

Амр килдимки, қачонки асл сипоҳлардан иш кўрган, жанг-жадал билан суяги котган ўн киши йигилса, булардан қайси бирининг шижоати, ботирлиги ортиқроқ бўлса, қолган тўққизтасининг розилиги ва маъқуллаши билан, уни ўзларига бошчи сайлаб, отини ўнбоши деб атасинлар.

Ўн нафар ўнбоши жам бўлса, ўз ичларидан энг иш кўрган, жанг майдонларида тобланиб тажриба ортирган, баходирликда номи чиққан бировини амир қилиб, уни юзбоши деб номласинлар.

Агар ўн юзбоши йигилса, амирзодалардан ақлли, шижоатли, баходир бир кишини амир этиб сайлаб, уни мингбоши десинлар ва амири хазора деб улуғласинлар.

Агар қарамларидаги бирон кимса ўлса ёки қочиб кетса, ўрнига янги кишини тайинлаш ўнбошиларнинг ихтиёрида бўлсин. Шунга ўхшаш юзбошилар ўнбошиларни, мингбошилар юзбошиларш тайин қилсин. Булардан ўлган, қочган, янги тайинланганлар бўлса сабабларини айтиб, менинг арзимга етказсинлар.

Яна амр килдимки, чорпилчор қунақларида ва салтанат ишларини бошқаришда мингбошининг ҳукми юзбошига, юзбошиники ўнбошига, ўнбоши ники [эса] қўл остидагиларга жорий этилади. Агар бу тузукка қаршилик қилсалар жазога тортилсинлар. Ага чорпилчор ишларида қим қамчиққа йўл қўяр экан, уни қақари ўрнига бошқани қўйсинлар.

СИПОХГА УЛУФА БЕРИШ ТУЗУГИ

Амр килдимки, амирлар, мингбошилар, юзбошилар, ўнбошилар ва бошка сипохийларга ушбу тартибда маош берилсин; оддий сипохийга ўз вазифасини ўринлатиб бажариши шарти билан маоши минган отининг бахоси бўлсин. Баходирларнинг маоши икки от бахосидан тўрт отгача тайин килинсин. Ўнбошилар маоши кўл остидаги оддий сипохийларидан ўн баробар ортик бўлсин. Юзбошилар маоши ўнбошиларга караганда икки баробар, мингбошиларники эса юзбошиларникидан уч баробар зиёда бўлсин.

Яна ҳукм килдимки, сипохийлардан қайси бири чорпилчор ишларида хатоликка йўл қўйса^маошидан ўндан бирини камайтирсинлар.

Яна буюрдимки, ўнбоши юзбошининг тасдиғи билан, юзбоши мингбошининг тасдиғи билан, мингбоши амир ул-умаронинг тасдиғи билан улуфа олсинлар.

Амир килдимки, амир ул-умаронинг маоши ўз кўл остидагилардан ўн баробар ортик бўлсин. Шунга ўхшаш, девонбеги ва вазирларнинг маошлари эса; амирлар маошидан ўн баробар кўп бўлсин. Ясовуллар, чоповуллар, калакчиларнинг маошлари ўз хизматларига яраша, мингдан ўн минг [танга] гача бўлсин.

Ахли мажлис бўлмиш саййидлар, олимлар, фозил кишилар, ҳакимлар, табиблар, мунажжимлар, киссахонлар, хабарчилар, тарихдонларга ўз ҳолларига қараб, суюрғол, вазифа ва маош белгиласинлар. Пиёдалар, хизматчилар, фаррошларга юздан минггача маош берсинлар.

Яна ҳукм килдимки, амир ул-умаролар ўз маошларини девонбеги ва вазирларнинг тасдиғи билан олсинлар. Давлат томонидан бериладиган бутун маошларнинг тўлиқ маълумотларини девонбегини вазирлар аввал менга билдириб, сўнгра танҳо берсинлар.

Яна буюрдимки, сипохийларнинг ҳар бирига маош олиш ёрлиғи тпширилсин. Уларга берилган маблаг микдори шу ёрлиғнинг орқасига ёзиб қўйилсин.

СИПОХГА ТАНХО ВА УЛУФА ТАКСИМЛАШ ТУЗУГИ

Амр килдимки, пиёдалар, калакчилар, ясовулар, чоповуларнинг бир йиллик маошларини хисоблаб, белгиланган маблағни девонхонага келтириб, шу ерда уларга улаштирсинлар. Булардан бошқа сипохийлар ва баходирларнинг олти ойлик маошини ҳам хисоблаб, танхо хазинасидан олиб беришни буюрдим.

Ўнбоши, юзбошиларга маош шаҳар омонлиги хазинасидан ва подшолик мулки даромадидан нақд пул ҳисобида ёзилсин. Мингбошиларга вилоят ичидаги ерлардан тиюл берсинлар. Амирлар ва амир ул-ўмароларга эса сарҳад ерлардаги вилоятлардан бири тиюл килиб белгилансин.

Вилоятлардан тушган даромадларни ушбу йўсинда тақсимлашни буюрдим: Вилоятлар ва мамлакатлардан олинган жами даромадни тақсимлаб, маош бериш ёрликларига бирига кам, бирига ортик килиб ёзсинлар. Сўнг ёрликлар девонхонага келтирилсин. Амирлар ва мингбошилар шу ёрликлардан бирини чиқариб олинсин. Агар ёрликда маошидан ортик [кўрсатилган] бўлса, бошқани ўзига шерик қилсин. Бордию кам бўлса, уни қўйиб бошқа ёрлик тортиб олсин.

Яна ҳукм қилдимки, амирлар, мингбошилар раиятдан молу жихот йиққанларида, хирождан ортикча соварий, қўналга ва шилон талаб қилмасинлар.

Тиюл килиб берилган ҳар бир мамлакатга иккитадан вазир тайинласинлар. Бири вилоятдан йиғилган молларни ёзиб, раият ахволини текшириб турсинки, жогирдор фукарога жабр-зулм етказиб, уларнинг холини ҳароб этмасин. У вилоятдан йиғилган бутун мол-ашёларни қирим дафтарига ёзиши лозим. Иккинчи вазир эса, [даромаднинг] ҳарж этилган қисмини қиким дафтарига ёзсин ва [йиғилган моллардан] сипохийларнинг маошига тақсим қилсин. Қайси амирга тиюл берилар экан, уни уч йилгача ўз холига қўйсинлар. Уч йил ўтгандан сўнг уни текшириб кўрсинлар. Агар мамлакат обод, раият рози экан, шу холига қолдирсинлар. Агар аҳвол бунга ҳилоф равишда бўлса ул вилоятни холиса'га ўтказиб, уч йилгача ўша жогирдорга улүфа берилмасин.

Яна буюрдимки, хирожни раиятдан қалтаклаш ва савалаш йўли билан эмас, балки оғохлантириш, қўркитиш ва тушунтириш йўли билан ундирсинлар. Қайси ҳоким ҳукмининг

таъсири чўп ва калтаклаш таъсиридан камрок бўлса, ундай хоким ҳукумат юргизишга яроксиздир.

давоми бор

[1.](#) [2.](#) [3.](#) [4.](#) [5.](#) [6](#)